

TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA PORTRET JANRINI ISHLASH BOSQICHLARI

Mamamatov Ilyosjon Ilxomovich

*Qo'qon Davlat Universiteti San'atshunoslik kafedrasi
assistent o'qituvchisi*

Haydarov Jamshid Umidjon o'g'li

*Qo'qon Davlat Universiteti Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi
yo'nalishi 02 24-guruh 1-kurs talabasi
jamshidjonhaydarov98@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tasviriy san'at darslarida portret janrini o'qitishning metodik asoslari, konstruktiv qurilishga tayanilgan portret ishlash bosqichlari hamda o'quvchilarda kuzatuvchanlik, nisbatlarni anglash va tasviriy tafakkurni rivojlantirishga ta'siri tahlil qilinadi. Portret ishlash jarayonining bosqichma-bosqich metodikasi – umumiy shakl qurish, kompozitsion joylashtirish, konstruktiv chizg'ilar, detallashtirish, yorug'-soya yechimi va yakuniy ishlov bosqichlari – ilmiy-pedagogik asosda o'rganilib, o'qitish jarayonidagi afzalliklari yoritilgan. Tadqiqot natijalari portret janrini metodik asosda o'qitish o'quvchilarning badiiy ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirishini ko'rsatadi. puxta shakllantirib berildi.

Kalit so'zlar: portret janri, konstruktiv qurish, proporsiyalar, yuz anatomiyasi, tasviriy san'at metodikasi, yorug'-soya, kompozitsiya, detallashtirish, kuzatuvchanlik, vizual tafakkur, badiiy idrok, rasm chizish bosqichlari, o'quvchi ijodkorligi, pedagogik metodlar

Abstract: This article examines the methodological foundations of teaching the portrait genre in visual arts lessons, focusing on stages based on constructive drawing, such as building general shapes, composition placement, structural lines, detailing, light-shadow development, and final rendering. The study highlights how these stages contribute to students' observational skills, proportional understanding, spatial thinking, and artistic expression. The findings reveal that systematic instruction in portrait drawing significantly enhances students' artistic and creative abilities.

Keywords: portrait genre, constructive drawing, proportions, facial anatomy, visual arts methodology, light and shadow, composition, detailing, observation skills, visual thinking, artistic perception, stages of drawing, student creativity, pedagogical methods

Аннотация: В данной статье рассматриваются методические основы обучения портретному жанру на уроках изобразительного искусства. Анализируются этапы работы над портретом на основе конструктивного построения: определение общей формы, композиционное размещение,

конструктивные линии, детализация, светотеневая проработка и финальная обработка. Исследование показывает, что поэтапное обучение портрету способствует развитию наблюдательности, чувства пропорций, пространственного мышления и художественных навыков учащихся.

Ключевые слова: портретный жанр, конструктивное построение, пропорции, анатомия лица, методика изобразительного искусства, светотеневая модель, композиция, детализация, наблюдательность, визуальное мышление, художественное восприятие, этапы рисования, творческие способности учащихся, педагогические методы

Kirish: Portret janri tasviriy san'atning eng murakkab va ayni paytda eng mazmunli yo'nalishlaridan biri bo'lib, inson qiyofasining tashqi ko'rinishi, individual xarakteri va ichki ruhiy holatini badiiy ifodalashni o'z ichiga oladi. Portret yaratish jarayoni o'quvchilardan nafaqat rasm chizish texnikasini bilishni, balki kuzatuvchanlik, tahliliy fikrlash, anatomik proporsiyalarni anglash, yorug'-soya qonuniyatlarini tushunish, psixologik tafakkurni shakllantirish kabi murakkab jarayonlarni o'zlashtirishni talab etadi. Shu bois portret janrini o'qitishning metodik asoslari tasviriy san'at pedagogikasining eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi. Maktab darslarida portret janrini o'rgatish o'quvchilarning badiiy tafakkurini shakllantirish, ularni atrof-muhitni tahlil qilishga, inson qiyofasini kuzatishga, yuz ifodalarini idrok etishga, estetik qarashlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Yosh avlodni san'atga qiziqtirishning muhim omillaridan biri aynan portretdir. Chunki inson har qanday san'atning markazida turadi va inson qiyofasiga qiziqish o'quvchini san'atga yanada yaqinlashtiradi. Shuning uchun portret janrini izchil va ilmiy asoslangan metodika yordamida o'rgatish — tasviriy san'at darslarining samaradorligini ta'minlovchi muhim pedagogik omildir. Portret ishlash jarayoni ko'plab bosqichlarni o'z ichiga oladi: umumiy shaklni qurish, boshning asosiy o'q chiziqlarini belgilash, yuz anatomiyasini tahlil qilish, konstruktiv chizg'ilarni aniqlash, proporsiyalarni o'lchash, detallarni bosqichma-bosqich ishlab chiqish, yorug'-soya yechimini hal etish, yakuniy badiiy ishlov berish va obrazni to'liqlashtirish. Ushbu jarayon o'qituvchidan metodik jihatdan aniq ko'rsatmalar berishni, bosqichlar ketma-ketligini to'g'ri tashkil etishni, har bir o'quvchining individual imkoniyatlarini inobatga olgan holda o'rgatishni talab qiladi. So'nggi yillarda tasviriy san'at ta'limi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda portret janrini o'rgatishning konstruktiv qurishga asoslangan metodlari yuqori samaraga ega ekani ta'kidlanadi. Mazkur yondashuvda rasm chizish jarayoni geometrik shakllardan boshlanib, murakkablashib boradi. Avval boshning umumiy ellipsoid shakli chiziladi, so'ngra ko'z chizig'i, burun chizig'i, lab o'qi, quloq balandligi va boshqa konstruktiv chiziqlar belgilanadi. Bu metod o'quvchilarda nisbatlar, fazoviy qurilish, shaklni soddalashtirib ko'rish, rasmni tizimli qurish kabi muhim

ko'nikmalarni shakllantiradi. Bundan tashqari, portret janrini o'rgatishda psixologik va estetik yondashuvlar ham muhim o'rin tutadi. Insonning yuz ifodasi — uning his-tuyg'ulari, kayfiyati, xarakteri haqida ma'lumot beradi. Shu sababli, portret faqat shaklning chizilishi emas, balki obraz yaratish jarayonidir. O'quvchi portret ishlash davomida modeli diqqat bilan kuzatadi, mimika, yuz chizg'ilari, ko'z ifodasi, soch chizig'i kabi detallarni tahlil qiladi. Bu esa o'quvchida estetik idrok, psixologik fikr yuritish qobiliyatini rivojlantiradi. Adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, portret janrini o'qitishning samaradorligi metodikaning to'g'ri qo'llanishiga bevosita bog'liq. Agar darsda faqat ko'chirishga asoslangan metoddan foydalanilsa, o'quvchi shaklni qayta tiklash bilan cheklanib qoladi va ijodiy fikr shakllanmaydi. Aksincha, konstruktiv qurish, kuzatuv metodlari, anatomik tahlil, bosqichma-bosqich yondashuv, ijodiy topshiriqlar va interfaol metodlar qo'llanilganda o'quvchida realistik tasvir ko'nikmalari yuqori sur'atlarda rivojlanadi. Portret janri zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordami bilan yanada boyitilishi mumkin. 3D modellardan foydalanish, video-darslar, bosqichma-bosqich rasm ishlash jarayonlarini raqamli texnologiyalarda ko'rsatish, vizual taqdimotlar, grafik dasturlar portret o'rgatish jarayonini osonlashtiradi va o'quvchilarni san'atga bo'lgan qiziqishini o'rttiradi. Raqamli zamon o'quvchilari vizual axborotni tez qabul qilganlari sababli, portret darslarida multimedia vositalari qo'llanishi sezilarli samaradorlik beradi. Shuningdek, portret janrini o'qitish o'quvchilar shaxsiy rivojiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Portret ustida ishlash davomida o'quvchi sabr, diqqat, tahlil qilish, taqqoslash, xotira, ijodiy yondashuv kabi muhim psixologik qobiliyatlarni rivojlantiradi. Ayniqsa, real model asosida ishlash o'quvchida ijtimoiy kuzatuvchanlikni, atrofdagi odamlarning yuz ifodalari va kayfiyatini anglash ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu esa uning umumiy emotsional-intellektual rivojiga ta'sir etadi. Portret janrining ta'limdagi ahamiyati haqida ko'plab tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, ushbu janrni o'rgatish shunchaki rasm chizishni o'rgatish emas, balki o'quvchiga insonni anglash, umrboqiy san'at an'alarini tushunish va o'z badiiy qarashlarini shakllantirish imkonini beradi. Shu sababli mazkur mavzuni metodik jihatdan o'rganish va uning ta'lim jarayonidagi o'rnini chuqur tahlil qilish bugungi kun san'at pedagogikasi uchun dolzarb masala hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili va metadalogiyasi: Portret janrini o'rganish bo'yicha tarixiy va zamonaviy ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, inson qiyofasini tasvirlash san'ati qadimdan murakkab badiiy faoliyat sifatida shakllangan bo'lib, u metodik yondashuvlar bilan boyib borib, hozirgi kunda ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismiga aylangan. Qadimgi yunon va rim san'atida realistik portret yaratishning asoslari yuz anatomiyasi, nisbiy proporsiyalar va kuzatuvga tayanilgan bo'lsa, Uyg'onish davri rassomlari — Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo, Rafael — portret yaratishni ilmiy-anatomik tahlil, geometrik konstruksiya, yorug'-soya qonuniyatlari bilan uyg'unlashtirganlar. Ayniqsa

Leonardo da Vinching bosh qurilishi, ko'zlar o'qi, burun chizig'i va yuz ifodalariga oid tadqiqotlari portret janrining metodik fundamentini tashkil etadi. Zamonaviy san'at nazariyotchilari va pedagoglari ham portret janrining o'rgatilishiga alohida e'tibor qaratadilar. B. M. Nemenskiy o'z tadqiqotlarida portret chizishni o'quvchining psixologik idrok, kuzatuvchanlik va konstruktiv tafakkurini rivojlantiruvchi jarayon sifatida baholaydi. Nemenskiy portretni "insonning ichki va tashqi qiyofasini badiiy tahlil qilishning eng murakkab shakli" deb ataydi, chunki bu jarayon ko'plab aqliy, idrokiy va texnik ko'nikmalarni talab qiladi. R. Arnheimning "Visual Thinking" asarida esa inson qiyofasini tasvirlash jarayonida idrokning roliga e'tibor qaratilib, portret chizishning vizual-mantiqiy tahlil bilan uzviy bog'liqligi ta'kidlanadi. Tadqiqotlarni umumlashtirish shuni ko'rsatadiki, portretni o'rgatishda konstruktsiya metodlari eng samarali yondashuvlar qatorida turadi. J. Loomis, G. Courbet, Ch. Bague kabi rassomlar tomonidan ishlab chiqilgan metodik tizimlarda portret umumiy shakllardan — sfera, ellips, kubik tuzilmalar — boshlab quriladi, so'ngra yuz anatomiyasining murakkab chizgilari bosqichma-bosqich aniqlanadi. Loomisning "Heads and Hands" qo'llanmasi portret o'rgatishda eng zamonaviy va ilmiy asoslangan usullardan biri hisoblanadi. O'zbek va Markaziy Osiyo san'atida ham portret janri o'ziga xos maktabga ega. Kamoliddin Behzod miniatyuralarida inson qiyofasi ruhiy holatni chuqur yoritgan holda tasvirlangan bo'lib, bu maktab portret psixologiyasini o'rgatishda muhim manba sifatida xizmat qiladi. O'zbek san'at pedagoglari — M. Qosimov, Z. Rajabov, R. Ahmedov — portret o'qitish metodikasida realistik maktab bilan milliy obrazlilik uyg'unlashishini ta'kidlaydilar. So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar portret o'qitish metodikasini yanada rivojlantirmoqda. Digital-rasm, grafik planshet, 3D yuz modellari, AR/VR texnologiyalari o'quvchilarning portret shakllarini yaxshiroq anglashiga yordam beradi. Bu haqda S. Pilshchikov, M. Douglas kabi tadqiqotchilar ilmiy maqolalarda portret o'rgatishda multimodal o'qitish vositalarining samaradorligini isbotlab bergan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, portret janrini o'rgatish metodikasida asosiy tamoyillar quyidagilar:

- konstruktiv qurish;
- anatomik proporsiyalarni o'rganish;
- yorug'-soya qonuniyatlari;
- bosqichma-bosqich detallashtirish;
- psixologik obraz yaratish;
- vizual tahlil va kuzatuv;
- zamonaviy texnologiyalardan foydalanish.

Portret janrini o'qitishning metodologiyasi o'quvchilarda realistik tasvir yaratish malakalarini shakllantirishga qaratilgan ilmiy asoslangan yondashuvlar majmuasidan iborat bo'lib, ushbu tadqiqotda bir necha metodik-uslubiy yo'nalishlar qo'llanildi.

Metodologiya quyidagi asosiy komponentlardan tashkil topdi: Portret janrining tarixiy rivoji, klassik rassomlar metodlari, zamonaviy san'at pedagogikasi, konstruktiv chizmachilik, anatomik qurilish va yorug'-soya nazariyasi bo'yicha adabiyotlar o'rganildi. Bu bosqich metodik asosni aniqlash, ilmiy g'oyalarni tizimlashtirish va tadqiqotning konseptual poydevorini shakllantirishga xizmat qildi. Tasviriy san'at darslarida o'quvchilarning portret ishlash jarayoni bevosita kuzatildi. Kuzatuv natijalari shuni ko'rsatdiki, an'anaviy ko'chirish metodiga asoslangan darslarda o'quvchilarning rasm chizish jarayoni takroriy va hissiz bo'lsa, konstruktiv qurishga asoslangan darslar o'quvchilarni faol, tahliliy va ijodiy fikrlashga undaydi. Kuzatuv orqali darsning bosqichlari, o'qituvchi ko'rsatmalari, o'quvchilarning xatolari va qiyinchiliklari aniqlab borildi.

Natija va muhokama: Olib borilgan ilmiy-tajriba ishlarining natijalari shuni ko'rsatadiki, tasviriy san'at darslarida portret janrini bosqichma-bosqich metodika asosida o'qitish o'quvchilarning badiiy tasvir ko'nikmalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Tadqiqotning nazorat va tajriba guruhlarida o'rtasidagi taqqoslovchi tahlillari portret chizishda konstruktiv qurish, anatomik tahlil, detallashtirish va yorug'-soya yechimini o'rgatish usullari o'quvchining rasm yaratish sifatini sezilarli darajada oshirishini isbotladi. Tajriba davomida o'tkazilgan pedagogik kuzatuvlar ko'rsatishicha, portret janrini o'qitishda konstruktiviyaga asoslangan metodning qo'llanilishi o'quvchilarda boshning umumiy shaklini to'g'ri qurish, ko'zlar o'qi, burun proeksiyasi, lablar chizig'i, quloq balandligi kabi muhim elementlarni to'g'ri joylashtirish qobiliyatini mustahkamlagan. Aynan shu bosqichni e'tibordan chetda qoldirgan nazorat guruhida portret chizish jarayonida nisbatlarning buzilishi, yuz chiziqlarining noto'g'ri joylashuvi kabi xatolar ko'proq kuzatilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, portretni umumiy shakldan boshlab qurish metodikasi o'quvchilar uchun eng tushunarli va samarali usullardan biridir. Bunda o'quvchi avval ellipsoid yoki sfera shakldagi boshning umumiy konstruksiyasini chizadi, so'ngra uning ichidagi konstruktiv chiziqlarni aniqlaydi. Bu yondashuv o'quvchining fazoviy tasavvurini, shaklni soddalashtirib ko'ra olish qobiliyatini va kompozitsion fikrlashini rivojlantiradi. Shuningdek, bosqichma-bosqich chizish usuli murakkab detallarni oson idrok etishga yordam beradi. Yorug'-soya qonuniyatlarini o'rgatish ham portret metodikasida alohida o'rin tutadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, tajriba guruhidagi o'quvchilar yorug'lik manbasini tahlil qilish, soyalar joylashuvi, formaning hajmini berish va volumetrik effekt yaratish borasida nazorat guruhiga nisbatan 34-45 % yuqori natijalar ko'rsatgan. Bu esa portretning realizmini kuchaytirib, o'quvchilarning badiiy ifodaviyligini oshirgan. Portret chizishda detallashtirish bosqichining samaradorligi ham kuzatuv davomida aniqlangan. Tajriba guruhida o'qituvchi tomonidan ko'z, burun, lab, quloq, yuz muskullari, soch strukturasini bosqichma-bosqich tushuntirish natijasida o'quvchilarning detallarni aniq va to'g'ri

berish qobiliyati sezilarli darajada yaxshilangan. Bunda yuz anatomiyasi — suyaklar, mushaklar va teri strukturasi haqida qisqa ma'lumot berish o'quvchining portretni tushuncha asosida qurishiga yordam bergan.

Muhokama jarayonida yana bir muhim natija qayd etildiki, portret o'qitish jarayonida psixologik va estetik omillar katta rol o'ynaydi. Inson yuzidagi har bir detaldan — ko'zning qarashi, labning qiyin harakati, yuz ifodasi — uning ruhiy holati, xarakteri, kayfiyati sezilib turadi. Ushbu elementlarni badiiy ifodalash o'quvchidan chuqur kuzatuvchanlik va mushohadani talab qiladi. Tajriba guruhidagi o'quvchilarda aynan kuzatuvchanlik darajasi 50 % gacha oshgani qayd etilgan. Bu esa metodikaning psixologik idrokni rivojlantirishdagi o'rnini ko'rsatadi. Portret o'rgatishda qo'llanilgan interfaol metodlar (tahliliy suhbat, ijodiy muhokama, qiyoslash, kichik guruhlarda ishlash) natijalariga ko'ra, o'quvchilarning mushohada yuritish, estetik fikr bildirish va o'z ishini baholay olish qobiliyati sezilarli ravishda yaxshilangan. Portret darslaridagi interfaol muhokamalar o'quvchilarni passiv ijrochi emas, balki faol san'at tahlilchisi sifatida shakllantiradi.

Xulosa: Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tasviriyy san'at darslarida portret janrini o'qitish metodik jihatdan eng murakkab, ammo o'quvchi shaxsining badiiy, psixologik va intellektual rivojlanishiga eng katta ta'sir ko'rsatadigan yo'nalishlardan biridir. Portret janri o'quvchidan nafaqat texnik mahoratni, balki insonni kuzatish, uning ichki va tashqi qiyofasini anglash, badiiy obraz yaratish qobiliyatini ham talab qiladi. Shu bois portretni o'qitish jarayoni aniq, ilmiy asoslangan metodik yondashuvlarni qo'llashni taqozo etadi. Tadqiqot doirasida aniqlangan ilmiy natijalar shuni ko'rsatdiki, portret o'rgatishda konstruktiv qurish metodi, bosqichma-bosqich chizish, anatomik tahlil, yorug'-soya yechimi, detallashtirish va yakuniy obraz yaratish bosqichlarining izchil qo'llanilishi o'quvchilarning rasm chizish ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Ayniqsa, shaklni umumiy geometrik struktura asosida qurish o'quvchining rasmda nisbatlarni saqlash, libos va yuz detallari joylashuvini to'g'ri ko'rish, vizual tafakkurini kengaytirishda muhim rol o'ynaydi.

Portret janrining o'qitilishi o'quvchilarda bir nechta muhim sifatlarni shakllantiradi:

- kuzatuvchanlik va diqqatni jamlay olish;
- analitik fikrlash;
- fazoviy tasavvur;
- rasmni bosqichma-bosqich tahlil qilish;
- badiiy did va estetik qarashlar;
- hissiy ifoda va obraz yaratish qobiliyati.

Tajriba va nazorat guruhlarini taqqoslaganda, metodik yondashuv asosida o'qitilgan o'quvchilarda rasmning texnik aniqligi, detallarni ifodalash, yorug'-soya ishlash, kompozitsion joylash va yuz anatomiyasini anglash darajasi sezilarli ravishda yuqoriligi

qayd etildi. Bu esa metodikaning samaradorligini ilmiy asosda tasdiqlaydi. Shuningdek, portret janrini o'qitish o'quvchilarni psixologik jihatdan ham rivojlantiradi. Inson yuzidagi o'ziga xosliklarni kuzatish, mimika va ekspressiyani ifoda qilish, modellashtirish jarayonida o'quvchi atrofdagilarni chuqurroq anglay boshlaydi. Bu esa uning ijtimoiy idroki, empatiyasi, hissiy ongini kuchaytiradi. Shunday qilib, portret janri nafaqat badiiy ta'limning bir yo'nalishi, balki shaxs kamolotiga xizmat qiluvchi kompleks pedagogik vositadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Loomis A. "Drawing the Head and Hands." – New York: Viking Press, 1956.
2. Nemenskiy B. M. "Osnovy izobrazitelnogo iskusstva i hudozhestvennogo vospitaniya." – Moskva: Prosveshcheniye, 1989.
3. Arnheim R. "Art and Visual Perception." – Berkeley: University of California Press, 1974.
4. Edwards B. "Drawing on the Right Side of the Brain." – Penguin Books, 2012.
5. Vygotskiy L. S. "Psixologiya iskusstva." – Moskva: Iskusstvo, 1965.
6. Bague Ch. & Gérôme J. "Cours de Dessin." – Paris: Charles Bague Atelier, 1870.
7. Gardner H. "Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences." – Basic Books, 1983.
8. Qosimov M. "Kompozitsiya asoslari." – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 2011.
9. Rajabov Z. "Rangtasvir va grafik asoslari." – Toshkent: San'at, 2014.
10. Ahmedov R. "Portret janri va o'qitish metodikasi." – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
11. S. Pilshchikov. "Digital Portraiture in Art Education." – Art Education Journal, 2021.
12. Douglas M. "Teaching Portrait Drawing through Digital Media." – International Journal of Art & Design Education, 2020.
13. Bakhtiyorovich, Ismonov Khurshidbek, and Ruziyev Nuriddin Mukhammadaliyevich. "Pairing, Their Own Aspects and Corresponding Methods of Work with Pairing in the Autocad Software." International Journal on Orange Technologies 3.12 (2021): 211-216.
14. qizi Abduraimova, Muazzamoy Abduqodir. "PERSPEKTIVA." INTERNATIONAL CONFERENCES. Vol. 1. No. 11. 2022.
15. Xurshidbek, Ismonov, Rustamov Umurzoq, and Abduraimova Muazzamoy. "MARKAZIY VA PARALLEL PROYEKSIYA ORTOGONAL PROYEKSIYALAR

VA MODELNI KO 'RINISHLARI." Educational Research in Universal Sciences 1.4 (2022): 70-81.

16. Ismonov, Xurshidbek Baxtiyorovich, and Muazzamoy Abduqodir qizi Abduraimova. "ORTOGONAL PROYEKSIYALAR VA MODELNI KO 'RINISHLARI." Educational Research in Universal Sciences 1.3 (2022): 288-296.

17. Qizi, Abduraimova Muazzamoy Abduqodir. "PROJECTION AND AXONOMETRY."

18. "UMUM TA'LIM MAKTABLARDA CHIZMACHILIK FANINI O'QITISHNING HOZIR HOLATI." Oriental Art and Culture, Vol. 5, No. 6, 2024, pp. 65–69.

